

GUBBEN GERLE I HÅLLER

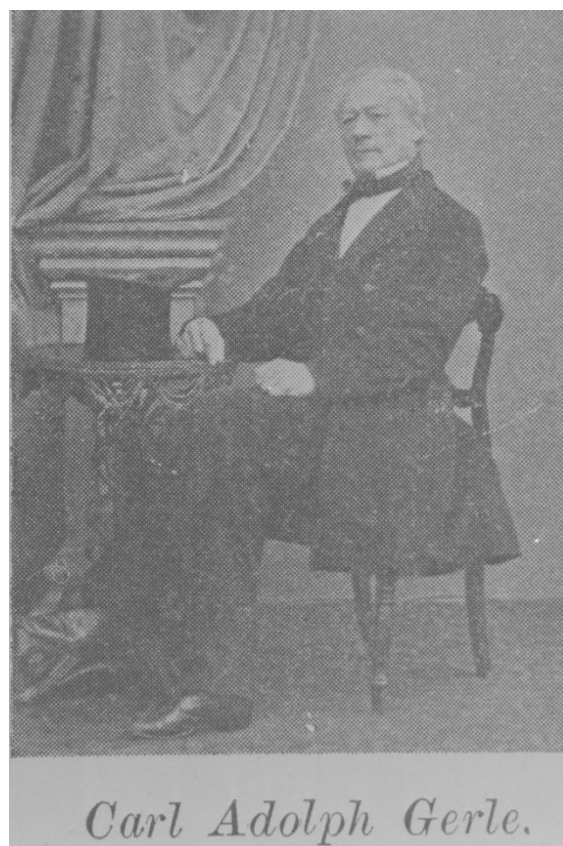
-En originell handelsman från förra seklet-

Av Sven Rydstrand

Ur Hällungen 1955

SÖNDAGEN DEN 22 AUGUSTI 1841 stod den kände bohuslänske pastorsadjunkten och hävdatecknaren Axel Emanuel Holmberg i Bro kyrkas predikstol och läste upp följande kungörelse, vilken var ett utdrag ur ett tingsprotokoll, utfärdat den 14 juli samma år på Kvistrum. Folk lyssnade spänt, när prästen läste:

"Uti ingiven skrift anmäler grosshandlare Carl A. Gerle, hurusom han på ägorna till sina andelar i hemmanet Häller i Bro socken lider förfång genom trampning av folk och kreatur, samt att den för hans enskilda räkning anlagde väg från bostaden begagnas obehörigen med körslor och spatserfarter, därvid skada och ohägn honom förorsakas, vårföre bemälte grosshandlare anhåller det Häradsrätten ville stadga ett vite av strängaste beskaffenhet för dylikt förnärmande. Och som socknens nämnd bestyrkte sannfärdigheten av uppgifterna och vitsordade behovet av särskilt vite för nämnda ändamål, alltså och i förmåga av 10 kap. 5 § Byggnings-Balken, fann Häradsrätten skäligt härmed stadga ett

vite av Sex Riksdaler, 32 skilling Banco, vartill utom böter efter lag och skadans ersättande den gör sig förfallen, som på något av förberörde sätt även å hans inhägnade utmark sökanden förfördelar eller skadar. Dock skall sökanden, innan verkan av detta förbud vidtager, låta från predikstolen i Bro och angränsande socknars kyrkor uppläsa protokollsutdrag därom och sådant kungörande förnya vart tredje år, och därom taga bevis å utdraget, samt vid de vägar, som icke få begagnas, utsätta förbudstavlor till vederbörandes efterrättelse".

Fågelviken, Gerles handelshus

Det gerleska handelshuset vid Fågelviken blev ödelagt genom brand i början av 1900-talet.

Den här nämnde Carl Adolph Gerle tillhörde en gammal bohuslänsk handelssläkt och var född i Uddevalla den 14 november 1793. Hans fader var en ganska förmögen och ansedd grosshandlare i staden, och sonen fick studera någon tid, bl. a. vid Uppsala universitet. Troligen driven av en synnerligen stark

läggning för det merkantila, övergav han dock den lärda banan, innan någon examen avlagts och slog sig ned på Fågelviken i Bro socken, där han ingick som delägare i sin farbroders handelsrörelse och salteri. År 1837 inköpte han några gårdsdelar på Norr Häller och Störreberg i samma socken, och där byggde han då även ett större bostadshus jämte magasin och handelslägenhet. Han anlade då även för sitt enskilda bruk den spikraka väg, som ännu leder från byggnaden på Häller till affären vid Bro kyrka och varom tingsprotokollet härovan rörde sig.

Åtminstone redan år 1837 bedrev C. A. Gerle diversehandel både på Fågelviken och Häller. Detta är intressant att lägga märke till, eftersom ju sådan handel på landsbygden inte var tillåten före den stora näringsfrihetsreformens genomförande år 1846. Helt fri blev ju handeln på landsbygden inte förrän 1864, men C.A. Gerle hade tydligen fått något särskilt tillstånd för sin affärsrörelse. I gamla brev från 1830 och 1840-talet, skrivna av dåvarande ägarinnan till Vese säteri, Maria Christina Kamp, änka efter prosten O. A. Kamp i Bro, får man nämligen bevis för att Gerles lanthandel existerade redan då. Han skriver således år 1837 att hon handlade i C. A. Gerles affär. Och 1844 skriver hon följande till en av sina vänner:

"Jag vill nemna för Eder, att Carl Gerle hafwer Cabeljo att selja. Han gifwer två fjerdingar för en tunna hafre. Han är litet röd utanpå, men det går utaf i vattningen, hwaruti han bör ligga öfver en dag. Jag tenker att köpa några fjerdingar till hushållet. Jag var der (i C. A. Gerles affär på Häller) och tog mig en profbit, som var rätt god - will ni hafwa någon, så sänd snart bud dit. - Nu gifwer Gerle 5 Riksdaler tunnan för hafren, och jag hörde i går på Röe, att di tror, att han gifwer 12 skilling deröfwer. Jag vill nemna detta för att Fru Sellin (ägare till Wässby i Foss) icke seljer sin hafre till underpris". Och i ett brev från 1842, skriver Fru Kamp följande om sin handel med Gerle:

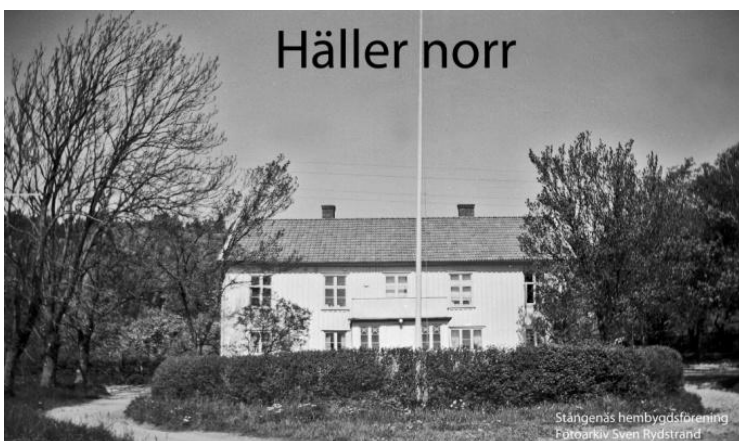

"Jag har ej fått råkat Gerle sedan sist. Jag har haft bud dit två gånger, men ingen gång var han hemma. Jag skall fråga efter både Risgryn och Caffé. För mig sade han i vintras, att Risgrynen kostar omkring 11-12 skilling för skålpundet. Jag köpte då 10 skålpund men har ej betalt dem ännu".

Gerles handelshus i Fågelviken

C. A. Gerle bedrev också en betydande handel med havre och övriga lantmannaprodukter, som han sålde till utlandet över Fågelviken. På denna sin rörelse blev han med tiden ganska förmögen, så att han kunde låna ut pengar och annat till behövande bönder. Han fick också en del förtroendeuppdrag i den lilla socknen. Därav kom det sig också, att en nästan ständig ström av besökare hade ärende till Häller både tidigt och sent. Och då byvägen, som ledde dit var krokig och dålig, var det ju naturligt, att folk begagnade Gerles "enskilda" väg. Men detta tyckte C. A. Gerle inte mycket om. Han ville ha den vägen för sitt eget privata bruk. Här planterade han vackra alléträd, och här ville han gå i lugn och ro och promenera, rökande sin kära pipa.

Ty han var inte så litet originell, "Gubben Gerle", som han i dagligt tal kallades. Ibland, när han ville vara riktigt ifred för folk, sände han en kungörelse till prästen att uppläsa från predikstolen i kyrkan. Här pålystes alltså allt emellanåt, *att "C. A. Gerle träffas inte hemma på Häller i morgon eller i övermorgon"*. Gick man ändå till Häller någon av dessa dagar, fick man likväl se, att Gerle var hemma. Vanligen satt han på sitt kontor, lugnt rökande sin pipa. Men ville den besökande ha ett ärende uträttat, förklarade han emellertid helt lugnt: *"Sir Ni, jag är inte hemma i dag, sir Ni, Hörde Ni inte, att jag lyste på i kyrkan i går, att jag inte skulle vara hemma i dag? Hörde Ni inte det?"* Och därmed försvann han med ett gemytligt leende ut i något annat rum. För den besökande var det således inte annat att göra än att gå hem igen med oförrättat ärende. Gubben Gerle förstod synbarligen avkopplingens stora betydelse för hälsan och välbefinnandet. Något jäkt ville han inte vara med om.

Det gamla Gerlehuset på Häller Norr i Bro, till vänster.

Däremot berättas det om, att han gärna ville vara med om ett litet oskyldigt skämt på bekostnad av sina kunder och kanske avundsjuka s.k. vänner. Det var väl förresten inte så gott om nöjen på den tiden. Alltnog, Gerle inbjöd en hel flock representativa personer till gästabud på Häller en viss bestämd dag. Och trillorna rullade i en lång rad på vägen, då de anlände. Men Gerle hade inte tillrett något gästabud för dem. Han satt i sin stol, rökande sin pipa, och liksom förvånad frågade han gästerna: *"Hör Ni, va har Ni för ärende egentligen?"* De svarade: *"Men Herr Gerle bad oss ju komma hit på gästabud i dag!"* Då for gubben Gerle upp ur sin stol, skrattade hjärtligt och utropade: *"Ja, sir Ni, visst bad jag Er, visst gjorde jag det! Men, sir Ni, det var ju aldrig min mening att Ni skulle komma. Hör Ni, förstod Ni inte det?"* Och så fick de lurade herrarna köra hem igen, medan gubben Gerle njöt av sitt skämt. Han krusade inte någon.

Ja, sådana små spratt hade gubben Gerle för sig, kanske mest på äldre dar. Men ingen blev ovän med honom för hans små egenheter. Ingen vågade säga något till honom heller, ty hos nästan alla sockenbor hade han fordringar. Och han var sin bygd till stort gagn. Han hjälpte folk på många sätt, och han var en föregångsman på jordbrukets och skogsodlingens område. Detta framlyser inte minst av hans kontrakt med torparna på Häller. De fick nämligen instruktioner om hur de skulle sköta jorden på bästa sätt och vårda ungsbogen, så att den inte skadades av folk och betande kreatur.

C. A. Gerle var gift två gånger och hade nio barn, av vilka fyra var söner, som dock alla dog i relativt unga år långt före fadern. En av sönerna, som hette Alfred Gerle, blev lantbrukare och kommunalman. En tid brukade han faderns gårdar på Häller och Störreberg, varefter han arrenderade den gamla domaregården Medby i Bro socken. Sedan flyttade han till Hede församling, där han en tid innehade gården Brattön. Här dog han år 1877 vid endast 47 års ålder. Man kan mycket väl förstå den sorg, som då drabbade den gamle gubben Gerle. Han hade givetvis knutit stora förhoppningar till sin son, och så var allt hastigt grusat. Han lät då resa en ståtlig gravsten på sin avlidne sons grav på Bro kyrkogård. Den hade formen av en avbruten kolonn, som skulle syfta på den så plötsligt avbrutna levnadsbanan. Med den stenen ville den originelle gubben Gerle erinra inte bara sig själv utan även sin samtid och eftervärld om, hur vanskligt det är att söka någon bestående lycka på denna jord. Han hade under sitt långa liv lärt sig, att *"över oss en hand är höjd, som kan förkorta jordens fröjd"*. Vid den nämnde sonens fränfalle var han nära 85 år gammal, och under alla de åren hade han i rikt mått fått erfara livets vanskligheter och ofta bittra motgångar. Inte blott hans söner utan även hans tvenne hustrur, som f. ö. var hans kusiner, hade tidigt ryckts bort ifrån honom. Och efter att i sin ungdom och mannaålder ha varit en förmögen man, aktad och ärad, hade han på slutet hunnit bli både arm och bortglömd. Det berättas, att han då ofta och med skäl citerade versen:

*"Så länge som min tunna rann
så kände mig både kvinna och man,
men när min tunna begynte sina,
då kände mig varken man eller kvinna"*

C. A. Gerle dog hos en dotter i Göteborg år 1883, och således var han vid sin död 90 år gammal. Han blev begravnen på Bro gamla kyrkogård, bakom sin sons originella gravsten, vilken dock ett pietetslöst kyrkoråd på 1950-talet rev ned och slog sönder, ett tilltag som måste strängt fördömas av den för bygdens kulturhistoria intresserade. Dock finns ännu ett minne av C. A. Gerle i kyrkan, nämligen de kalkstensplattor, som han inköpte från Gotland och skänkte till kyrkan på 1840-talet vid den restaurering, som kyrkan då genomgick. Gerle var nämligen en varm kyrkans vän, och han umgicks flitigt med dåvarande kyrkoherden i pastoratet, kontrakts prost C. A. Thudén, som var hans barndomsvän. Båda hade också studerat tillsammans vid Uppsala universitet. En annan barndomsvän och studiekamrat var prästmannen och skalden Johan Börjesson, även kallad "Den siste fosforisten". Han var bördig från Tanums socken.

Sedan C. A. Gerle på 1870-talet sålt sin gård på Häller till sin måg, sjökaptan Axel Georg Mellander från Bubacka, gick gården så småningom ur den Gerleska släkten. Även handelslägenheten på Fågelviken kom snart i andra händer. Det gerleska handelshuset där blev förstört genom brand i början av 1900-talet. Ingenting påminner numera om de vackra anläggningar, som där fanns en gång. Men på Häller står den gamla manbyggnaden från Gerles tid ännu kvar och är numera även restaurerad på ett pietetsfullt sätt. Med sin gammaldags enkla stil utgör detta hus ett vackert inslag i landskapsbilden. Kring detta och kring den ovan omtalade gårdsvägen samlar sig också gärna traditionerna från den gamla tiden och särskilt från den originelle "Gubben Gerle".